

Шевчук В.О.

ЗНАННЯ ЯК ЧИННИК ВИРОБНИЦТВА: ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ

У статті розглянуто еволюцію теоретичних підходів до виділення факторів виробництва; досліджено місце знань в сучасній системі факторів суспільного виробництва; визначено зв'язок між інформацією та знаннями через розгляд сутності цих понять; охарактеризовано погляди науковців на знання, на основі яких з'ясовано сутність, ознаки та особливості цієї економічної категорії. Обґрунтовано, що знання є важливим якісно новим чинником виробництва, що докорінно відрізняється від традиційних факторів.

Ключові слова: фактор виробництва, чинник виробництва, економічні ресурси, знання, інформація.

Постановка проблеми. Починаючи з другої половини ХХ ст. роль знань і заснованої на їх основі економіки зростає особливо швидкими темпами. На сьогоднішній день майже всі високорозвинуті країни світу визнали пріоритетність розвитку науки та освіти як гаранта просування в майбутнє, побудови конкурентної економіки, задоволення постійно зростаючих потреб людей [4]. Розвиток економіки, що базується на знаннях, на перше місце серед домінуючих чинників виробництва виводить інформацію та знання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням формування та класифікації факторів виробництва, розробкам низки підходів щодо їх складу та впливу на результати виробництва присвячені теоретичні праці таких зарубіжних вчених: Адама Смітта, Альфреда Маршала, Карла Маркса, Кемпбелла Макконелла, Стенлі Брю, а також праці вітчизняних науковців: А. А. Задой, С. В. Мочерного, С. С. Панчишина, Ю. Є. Петруні, О. А. Устенка та інших.

Вагомий внесок у дослідження економічного змісту категорії «знання» як фактора соціально-економічного розвитку економіки здійснений такими зарубіжними та вітчизняними вченими, як: В. Базилевич, Г. Беккер, Д. Белл, І. Боднар, А. Булатов, П. Дракер, В. Іноземцев, М. Кастельс, Г. Клейнер, С. Кудрявцев, Є. Макаренко, В. Макаров, В. Семиноженко, Т. Стюарт, А. Тоффлер, Л. Федулова, А. Чухно та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукової літератури свідчить, що важливої ролі в сучасних умовах переходу до економіки знань в ситуації поєднання особистого та речового факторів виробництва набуває проблематика змісту категорії «знання» та процес накопичення знань. Проте сучасні теоретичні аспекти впливу знань на економічний розвиток потребують більш глибокого дослідження та уточнення, зокрема вимагає наукового узагальнення питання розгляду знань як чинника суспільного виробництва.

Мета статті. Головна мета статті полягає у дослідженні сутності, ознак та особливостей знань як чинника виробництва.

Поставлена мета обумовлює необхідність вирішення наступних завдань: з'ясування сутності та різниці між поняттями «фактор» і «чинник»; розгляд та узагальнення існуючих теоретичних підходів до виділення факторів виробництва, а також основних положень щодо змісту поняття «знання», які наводяться в економічній літературі; визначення місця й ролі знань у теорії факторів виробництва.

При виконанні наукового дослідження було використано методи абстрагування, порівняння, аналізу та синтезу, логічного узагальнення, історичний та системний методи.

Виклад основного матеріалу. Найважливішим критерієм рівня розвитку країни в цілому є рівень її людського розвитку, який базується на знаннях. Важливою тенденцією розвитку

світової економіки на сучасному етапі виступає процес інтелектуалізації та формування на цій основі knowledge based society (суспільства, заснованого на знаннях), в якому економічний добробут визначається високими технологіями, інноваційними можливостями та рівнем інтелектуального розвитку суспільства. Поступово здійснюється перехід до інноваційної моделі економічного розвитку. На зміну індустріальному приходить гуманітарний, який ще називають «постіндустріальний» тип економічного розвитку, рушійною силою якого виступають наукове знання, творчий та інтелектуальний потенціал людських ресурсів. Згідно з поглядами А. Тофлера, відбувається рух від економіки робочої сили до економіки сили мозку, і в новому суспільстві інформація та знання є головними факторами виробництва [8].

О. В. Рудакова та С. Ф. Клепко у своїх дослідженнях приділяють увагу трансформації нинішньої цивілізації в нову постіндустріальну або інформаційну цивілізацію, яка приходить на зміну індустріальній. Так, О. В. Рудакова зазначає, що сучасний економічний простір називають інформаційним або постіндустріальним. Сьогодні у світі все більшого поширення набуває теза про становлення в розвинених країнах так званої «нової економіки», «економіки знань», заснованої на досягненнях інформаційно-технологічної революції. У доіндустріальному й індустріальному суспільствах основним джерелом економічного розвитку були матеріальні чинники. Становлення й розвиток постіндустріального суспільства базується на людському капіталі, «нова економіка» – на знанні як джерелі багатства суспільства. З виникненням глобальних ринків знання стали чинником конкурентоздатної переваги країни. В основі економічної потужності й конкурентоспроможності країни лежить праця десятків мільйонів людей [20, с. 298-299].

Розвиток усіх видів виробництва, матеріального й нематеріального, свідчить про зростання частки вартості знань у всіх економічних категоріях: у ціні окремого товару – націнка за новизну, стиль, торговельну марку, професійний дизайн, гарантії якості, страховки у вартості компанії – оцінка її інтелектуальних активів (вкладення в людський капітал і дослідження та конструкторські розробки, патенти, ліцензії, ноу-хау) і управлінського потенціалу (кваліфікація менеджменту, стосунки зі споживачами та постачальниками). Недавня криза фондового ринку компаній «нової економіки» – лише одне зі свідчень існування економіки знань [10, с. 17].

Як відомо, в індустріальному суспільстві вирішальними факторами розвитку суспільства виступали праця і капітал. О. В. Ольшанська зазначає, що актуальним теоретичним та практичним напрямом економічної думки є економіка знань або когнітивна економіка як форма економічних відносин, що головним ресурсом має знання, які реалізуються у вигляді нових ефективних технологій, інновацій, розвитку наукомістких галузей виробництва, розвинутої сфери освіти [15, с. 79]. Інформаційна економіка або економіка знань оцінює капітал, втілений у знання, вище, ніж капітал у матеріальній формі.

А. А. Чухно стверджує, що фактор виробництва визначає найголовнішу ознаку економіки й суспільства. Коли поряд із працею та землею з'явився новий фактор виробництва – капітал, то економіка і суспільство стали капіталістичними. Інформація та знання як новий визначальний чинник виробництва зумовили інформаційність економіки й суспільства [27].

І. С. Каленюк та О. С. Падалка зауважують, що траєкторія та динаміка розвитку суспільства дедалі більше залежать не від наявності матеріальних факторів виробництва (хоча це дуже важливо), а здатності засвоювати та використовувати нові знання. Відбувається гігантське нарощення обсягів знань та інформації, якими володіє та оперує людство, що супроводжується їх значною диференціацією [18, с. 16-17].

Таким чином, зміни, які відбуваються в сучасній економіці, вимагають перегляду системи концептуальних поглядів на знання як чинник виробництва. У наукових дослідженнях вчених-економістів знання розглядаються як:

- ✓ економічний ресурс, що сприяє економічному зростанню країни, або найважливіший ресурс соціально-економічного розвитку суспільства [15];
- ✓ визначальний, вирішальний фактор виробництва [18, с. 16];

✓ основний фактор суспільного прогресу взагалі [4].

При цьому найчастіше акцент робиться саме на визначенні знань як фактора виробництва. На наш погляд, даний підхід досить дискусійний.

Деякі науковці не вбачають різниці між поняттями «фактор» і «чинник». На наше переконання, їх варто розрізняти. У зв'язку з цим необхідно диференціювати дані поняття, визначити різні трактування з урахуванням змістовного навантаження.

Поняття «чинник» за словником української мови трактується як умова, рушійна сила, причина будь-якого процесу, що визначає його характер або одну з основних рис [22]. Так само визначається в словнику і поняття фактору. Отже, у даному випадку ці два поняття ототожнюються. Виділимо спільні та відмінні категорійні ознаки цих понять шляхом аналізу наукових праць.

Так, Н. В. Кузьміна визначає фактор як об'єктивну причину, яка обумовлює певне явище та основну рушійну силу, що призводить до тих чи інших результатів [11].

За словами В. В. Панчук, фактор є основною внутрішньою та зовнішньою причиною, що зумовлює певне явище [19].

Н. Г. Сидорчук розширює поняття «фактор» та визначає його як основну внутрішню та зовнішню причину, що зумовлює підвищення рівня якості явища і підлягає корекції або регуляції у межах певного процесу [21].

О. А. Дубасенюк стверджує, що фактор розглядається як чинник, що визначає природу та побудову шуканого об'єкта дослідження [3].

Отже, більшість науковців поняття «фактор» ототожнюють з поняттям «чинник», оскільки вони мають спільні категорійні ознаки. Але необхідно визначити й відмінні ознаки.

Чинник визначається як поняття, похідне від поняття «чинити», «діяти», «здійснювати певний вчинок, дію», тобто «те, що чинить, здійснює вплив, діюче». У свою чергу поняття «фактор» походить від латинського слова «factore», що означає «діяти», «виробляти», «примножувати» [26]. Таким чином, поняття «фактор» глибоко пов'язаний з поняттям «чинник», але не тотожний йому. Чинник – це першопричина дії, компоненти впливу або окремі їхні властивості (сукупність властивостей). Фактор в загальному розумінні – це рушійна сила процесів чи умов, що впливає на них, суттєва обставина в певному процесі або явищі.

Якщо звернутись до визначення понять «фактор виробництва» та «чинник виробництва», то простежується наступна різниця. Для того, щоб отримати певні блага необхідно організувати їх виробництво. Чинники виробництва – це все те, що необхідно для організації виробництва благ. У виробництві завжди будуть використані виробничі ресурси. Фактори виробництва визначаються як ресурси, необхідні для виробництва товарів та послуг, або як ресурси, реально залучені, застосовувані у виробництві. Класичними факторами виробництва є праця (людські ресурси, а також всі розумові та фізичні здібності людей), земля (природні багатства), капітал (наявні, вироблені засоби виробництва, а також фінансовий капітал). Четвертим фактором вважається підприємництво, яке об'єднує попередні три фактори [24]. Таким чином, ми притримуємось думки, що поняття «чинник виробництва» ширше за своїм змістом, ніж поняття «фактор виробництва».

Фактори виробництва, зокрема праця, земля і капітал були предметом дослідження вчених усіх часів. В рамках класичної політичної економії аналізом даних категорій займалися У. Петті, А. Сміт, Д. Рікардо. Крім них, поглядів на класичний склад факторів, які приймають участь у виробництві, а саме: праця, земля та капітал, дотримувався у своїх дослідженнях відомий вчений-економіст Ж. Б. Сей.

К. Маркс розглядав дві групи факторів виробництва – особистий (робоча сила) і речовинний (засоби виробництва). Таким чином, відповідно до марксистської теорії факторами виробництва є робоча сила, предмети та засоби праці.

Подальший розвиток теорії факторів пов'язаний із розробкою теорії факторних доходів у працях Дж. Б. Кларка, який виділяв лише два фактори виробництва: працю та капітал. Земля, на думку Дж. Б. Кларка, вважалася лише різновидом капіталу [9, с. 35].

Погляди класиків набули поширення і розвитку у західній економічній думці, зокрема у дослідженнях таких вчених, як: А. Маршалл, К. Р. Макконелл, С. Л. Брю, Р. Х. Франк, Д. Н. Хайман та інших. А. Маршалл стояв на позиціях існування трьох класичних факторів виробництва, але пізніше визначив четвертий фактор – підприємницьку здатність, яку пов'язував її з особливою формою доходу [13]. Американські вчені К. Макконелл і С. Брю розглядають чотири фактори виробництва та класифікують їх у дві групи економічних ресурсів: матеріальні, які включають землю і капітал, та людські, до складу яких входять праця й підприємницькі здібності [12].

Варто зазначити, що довгий час представники вітчизняної та російської економічної думки трактували склад і структуру факторів виробництва, спираючись на вчення К. Маркса та його послідовників. З подальшим розвитком економічної науки виникли два підходи до класифікації та складу факторів виробництва: марксистський і маржиналістський. Згідно з марксистською теорією фактори виробництва поділяють на дві великі групи: особистий – робоча сила як сукупність фізичних та інтелектуальних здібностей людини до праці; та речовий фактор – усі засоби виробника. Маржиналістська теорія традиційно виділяє чотири групи факторів виробництва: земля, праця, капітал, підприємницька здатність.

Українські вчені С. В. Мочерний та О. А. Устенко розглядають структуру факторів виробництва у вузькому контексті без виділення в окрему категорію підприємницької здатності [17, с. 17].

У сучасній вітчизняній економічній літературі провідні позиції поступово завойовує розширене трактування маржиналістської теорії щодо структури факторів виробництва. Так, академік НАН України А. А. Чухно виділяє дві групи: матеріальні (земля і капітал) та людські ресурси (праця людей та їхні підприємницькі здібності) [16, с. 9]. З одного боку, таке тлумачення містить марксистський підхід, традиційно виділяючи дві великі групи у структурі факторів, з іншого боку, тут присутній маржиналістський підхід шляхом розгляду поряд із працею підприємницьких здібностей.

Також заслуговують на увагу погляди таких українських вчених, як А. А. Задоя та Ю. С. Петруня, які визначають класифікацію організаційно-економічних ресурсів у складі чотирьох факторів: земля, капітал, праця та підприємницькі здібності [6].

Варто зауважити, що наприкінці 80-х років ХХ сторіччя в результаті впливу науково-технічного прогресу на фактори виробництва розпочався процес їх якісного удосконалення. Також в цей час зростає роль інформації і наукового знання, що не могло не вплинути на зміст і склад факторів виробництва та їх розвиток у нових умовах. Такі вчені, як: Д. Белл, Д. Гелбрейт, М. Кастельс, Т. Стюарт, Т. Стоуньєр, Ч. Хенді стали виділяти у складі факторів виробництва інформацію [2].

Також вітчизняний науковець С. М. Панчишин, розглядаючи чотири традиційні фактори виробництва, стверджує, що в умовах науково-технічної революції неодмінним фактором виробництва стала інформація [1, с. 61].

В. Д. Базилевич вважає, що чотирифакторна класифікація елементів виробництва (праця, капітал, земля, підприємницькі здібності) є незавершеною, оскільки на кожному етапі розвитку суспільного виробництва під впливом науково-технічного прогресу постійно з'являються нові складові процесу виробництва, які з часом досягають такого рівня розвитку і значення, що перетворюються на самостійні фактори виробництва. Тому, за його словами, економічна наука постійно розширює і доповнює класифікацію факторів виробництва. До нових факторів він відносить науку, інформацію та екологію [5, с. 122].

Звернемо увагу на дослідження російського професора А. С. Булатова, який виділяє п'ять економічних ресурсів, які трактуються у наступному порядку: природні (земля); трудові (люди із здатністю до виробництва товарів і послуг); капітал (грошовий і реальний); підприємництво (підприємницьку здатність); знання [28, с. 54]. Ми погоджуємося із думкою С. Хрупович, що такий контекст представлення структури економічних ресурсів є недостатньо обґрунтованим і суперечливим, адже знання недоцільно виділяти в окрему категорію класифікації ресурсів (факторів) виробництва, оскільки вони притаманні лише

особистому фактору виробництва – людям як у контексті виділення трудового ресурсу, так і щодо підприємницьких здібностей людини [25, с. 111].

Знання – явище багатовимірне та багатоаспектне. Зміст категорії «знання» широко обговорюється в економічній літературі. Науковці досліджують різні аспекти формування та використання знань у виробництві, тому не існує єдиної характеристики цього поняття.

Знання існують як поняття, теорії, які є основою формування світогляду людини, розвитку її творчих здібностей і загального розвитку. Знання виявляються в судженнях, умовиводах, різних концептуальних схемах і розроблених на їх основі наукових теоріях, фактах, поняттях, правилах, принципах, законах, гіпотезах, ідеях, теоріях. Знання можна визначити як результат пізнавальної діяльності людини, як кінцеве відображення певної сторони реальної дійсності у свідомості людини у вигляді гіпотез, ідей, концепцій. Знання виступають своєрідним «інструментом», який дозволяє людині засвоювати нову інформацію, знаходити нові зв'язки, формувати нові судження, тобто оволодівати новими знаннями. Вони також є основою моральних переконань, естетичних поглядів, світогляду. Знання не тільки формує новий погляд на світ, але й змінює відношення до нього [8].

Оскільки інформація та знання стають головним чинником економічного зростання, Е. Тоффлер і Х. Тоффлер наводять наступне визначення: знання – це те, на чому заснована вся економічна система. З одного боку, це невидимий ресурс, а з іншого, – він проявляється у синергетичному ефекті найбільш ефективного використання землі та капіталу [23].

На думку О. В. Ольшанської, фактор знання можна розглядати в трьох аспектах:

- ✓ як здібності, уміння, навички, засновані на поінформованості людини про те, що і як необхідно зробити та які операції при цьому здійснити;
- ✓ як синонім релевантної інформації;
- ✓ як особливий вид практичної та теоретичної діяльності, результатом якого виступає нагромадження знань [15, с. 79].

Засновник теорії економіки знань Ф. Махлуп розглядав поняття «знання» в широкому економічному сенсі і зазначав, що знання – це щось відоме комусь, а виробництво знань – процес, за допомогою якого хтось дізнається щось йому до того невідоме, навіть якщо це вже відомо іншим. Також стверджував, що саме у сфері науки та освіти відбуваються активна генерація та накопичення знань, намагався підкреслити роль знань як вирішального фактору економічного зростання і суспільного розвитку [14, с. 35].

Більшість дослідників, розглядають знання в розрізі такого нового фактора виробництва, як інформація. Попри існування тісного зв'язку між поняттями «інформація» та «знання», варто їх розрізнити. Найчастіше вказують на те, що інформація є не структурованою та хаотичною, знання натомість систематизовані та чітко окреслені. Інформація, хоча й є єдиним цілим, не має того рівня органічної взаємопов'язаності, як знання. В контексті даного підходу знання утворюються з інформації, в результаті чого відбувається перехід на більш високий рівень розуміння явища, процесу або предмета. Тому знання – це інформація на її найвищому рівні.

В. Д. Базилович визначає інформацію в сучасних умовах як систему збирання, обробки та систематизації різноманітних знань людини з метою використання їх у різних сферах життєдіяльності й насамперед в економічній сфері. Виступаючи опосередкованою ланкою між наукою та виробництвом, інформація справляє суттєвий вплив на розвиток економічних процесів [5, с. 125]. Таким чином, учений, розглядаючи знання у складі такого фактора виробництва, як інформація, в системі «наука → виробництво» на місце першого елемента ставить науку, але це дещо спрощено, оскільки наука не може виникати сама по собі, а повинна базуватись на попередніх знаннях. Тому ми вважаємо науково правильним інший підхід, коли знання виступають первинною, базисною ланкою системи «знання → наука → виробництво». Наука базується на знанні та творить нове знання, яке потім застосовується у технологіях, які у свою чергу впроваджуються у виробництво [4].

Для знання як сучасного чинника виробництва характерні якісно нові ознаки. Узагальнивши погляди дослідників [4; 7; 18; 27], виокремимо основні властивості знань.

По-перше, важливою характеристикою сучасного знання є його взапов'язаність, яка виявляється як взаємозалежність теорій і використання спільних методів пізнання [4].

По-друге, поєднання нематеріального характеру з матеріальною основою. Знання є якісно новим чинником виробництва, що докорінно відрізняється від традиційних факторів, а саме: землі, капіталу та праці. Принципова відмінність традиційних факторів виробництва полягає у тому, що вони мають матеріальний характер. Знання ж напротивагу, маючи матеріальну основу, є нематеріальними за сутністю і реалізуються у системі таких категорій: «інтелектуальна праця», «інтелектуальний капітал», «інтелектуальний продукт» та «інтелектуальна власність».

По-третє, знання є нескінченними та безмежними, оскільки вони не можуть бути конкретною річчю, яка має визначені розміри, не окреслені у часі та просторі, їх можна виміряти лише відносними показниками. Використання певних знань не обмежує можливості доступу до них інших людей. Процес споживання або використання знань призводить до появи нових знань. Тому знання – це такий особливий ресурс, який можна споживати у процесі виробництва в необмеженій кількості відтворювальних циклів [27].

По-четверте, знання не відчужувані – водночас можуть перебувати і використовуватися у декількох місцях, їх не можна купити, повернути або передати іншим особам. Знання можуть перетворитися на об'єкт власності та обміну, який захищено правами власності.

По-п'яте, невідтворюваність – засвоєння знань відбувається вибірково, на основі індивідуальних здібностей, схильностей і професійної орієнтації. Людина, яка володіє певним набором різноманітних знань і має особисті навички користування ними, є тим специфічним ресурсом, який неможливо повторити та відтворити. Як зазначає В. Л. Іноземцев, у кожному окремому випадку, навіть за однакових рівнів освіти та термінів виробничого стажу, це буде неповторний ресурс [7, с. 323].

По-шосте, знання можуть збільшуватися та нагромаджуватися безкінечно.

По-сьоме, поєднання об'єктивного характеру із суб'єктивізмом. Майже повна доступність знань обмежується відмінностями у рівні особистих розумових здібностей та обдарованості кожної людини, оскільки ця різниця впливає на індивідуальну здатність засвоєння знань кожною особистістю.

По-восьме, найвища форма рідкості, яка полягає саме в цінності людської особистості, яка засвоїла певний набір знань.

По-дев'яте, здатність до тиражування – сучасні технологічні засоби нині дають змогу безмежно тиражувати, передавати знання за умови, що витрати на це можуть бути близькі до нуля.

По-десяте, знання не старіють, а сприяють самозростанню. Загалом вважається, що знанням властива здатність морально старіти, що може зменшувати їх суспільну цінність. Водночас ця властивість знань не є абсолютною, не всі вони знецінюються з часом. Старіння може виявитися у відносній втраті цінності порівняно з цінністю нових знань, і майже неможливе їх повне знецінення. Навіть якщо якісь знання втрачають свою практичну значимість, не знаходять практичного використання, вони все ж є цінними в історичному, інформативному аспекті [18, с. 17].

По-одинадцяте, знання мають глобальний аспект, адже не можуть бути прив'язаними до одного місця, а легко передаються та споживаються в будь-якому куточку земної кулі. Цьому сприяє поширення засобів комунікації, зокрема мережі Internet.

Отже, як справедливо стверджують І. С. Каленюк та О. С. Падалка, у знаннях суперечливо поєднуються справжня безмежність із рідкісністю вищого рівня, об'єктивний характер із безпрецедентним суб'єктивізмом, невідтворюваність із здатністю до тиражування тощо; позаекономічна мотивація їхнього здобуття має цілком економічні наслідки [18, с. 17].

Варто зауважити, що використання знання у майбутньому дасть синергійний ефект, який буде значно переважати ефект від маси інформації тієї ж галузі, що можна подати у вигляді математичного запису наступним чином:

$$\sum_{i=1}^n E_{c.z.} \rangle E_{in.1} + E_{in.2} + E_{in.3} + \dots + E_{in.n}, \quad (1)$$

де $\sum_{i=1}^n E_{c.z.}$ – сумарний синергічний ефект від використання знань;

$E_{in.i}$ – i -й ефект від використання інформації [4].

Ця формула доводить, що процес перетворення інформації на знання є важливою задачею сучасного суспільства, вирішення якої сприятиме подальшому економічному зростанню і розвитку завдяки синергічному ефекту від знань.

В. Л. Іноземцев приходять до висновку, що поширення знань разом із розвитком їх специфічних особливостей знаходить вияв у тенденції до підриву фундаментальних основ традиційних вартісних відносин. Оскільки важко підлягають обчисленню витрати на вироблення арсеналу знань, а вони стають усе вагомішим елементом виробничого процесу, то й саме поняття «витрати виробництва» щодо інших благ також втрачає свою раціональність. З іншого боку, процес суспільного відтворення дедалі більше втрачає свою традиційну економічну форму. Значного поширення набуває виробнича діяльність, орієнтована не на отримання прибутку, а на цілі досягнення спільного блага та підвищення якості життя [7, с. 118].

Також знання викликають помітні зміни у відносинах власності. В індустріальному суспільстві атрибутами власності та влади були матеріальні засоби виробництва (капітал і земля). У сучасному світі об'єктами власності, що дають можливість здобуття влади, усе більше стають знання та конкретні люди, які ними володіють. Як об'єкт власності знання в силу своїх властивостей впливають на всю систему відносин власності. Таким чином, як зазначають І. С. Каленюк та О. С. Падалка, революційна роль знань знаходить прояв не тільки на рівні продуктивних сил, а й на рівні суспільних, виробничих, економічних відносин [18, с. 19].

Знання є складовою процесу суспільного виробництва і призводить до змін у його факторах, адже на сучасному етапі значна частка знань все більше втілюється в особистісному чиннику (у людських ресурсах) і, таким чином, сприяє змінам і трансформації у процесі праці, яка все більше потребує використання працівниками на робочому місці високого рівня знань, умінь і навичок. Оскільки така праця містить все більшу частку творчого процесу, який складно передбачити і математично виміряти, то її результати важко піддаються оцінюванню в економічних показниках і прямо не залежать від витрат. Працівники, які виступають носіями знань, а на основі їх засвоєння – високого рівня умінь та навичок, перетворюються на унікальний ресурс суспільного виробництва.

Висновки і пропозиції. У сучасному суспільстві, побудованому на знаннях, виробництво спрямоване на задоволення потреб вищого рівня: самореалізація, духовне зростання особистості тощо. Зрозуміло, що за таких умов змінюються і чинники, які впливають на мотивацію людини до праці, відбувається поступове заміщення традиційних засобів виробництва новими, які продукують прогресивні знання.

На даний час не завершено формування економічної концепції «знання як фактор виробництва». Найчастіше знання розглядаються в межах такого новітнього фактора виробництва, як інформація. Знання як результат систематизації інформації можна розглядати як необхідну передумову розвитку кожного із чотирьох факторів виробництва, а самі знання як чинник виробництва.

Поглиблення, розширення знань та зростання їхньої ролі в системі чинників виробництва лежать в основі фундаментальних змін у економічних відносинах сучасного суспільства, зокрема знання викликають зміни у факторах виробництва та у відносинах власності, відбувається переоцінка ролі та місця матеріально-речових факторів суспільного виробництва, рівень знань зумовлює рівень розвитку виробництва і економічної системи в цілому. Таким чином, фактор знання як чинник виробництва має особливу природу, оскільки

пронизує всі сфери матеріального та нематеріального виробництва, в яких широко використовуються технології сучасних технологічних укладів, що вимагає висококваліфікованих працівників з високим рівнем освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аналітична економія: макроекономіка і мікроекономіка: навч. посібник: у 2 кн. Кн. 1. Вступ до аналітичної економії. Макроекономіка // [за ред. С. Панчишина і П. Островерха]. – 4-те вид., випр. і доп. – К.: Знання, 2006. – 723 с.
2. Гелбрейт Д. Экономические теории и цели общества / Д. Гелбрейт; [под ред. акад. Н.Н. Иноземцева]. – М.: Прогресс, 1979. – 406 с.
3. Дубасенюк О. А. Психолого-педагогічні фактори професійного становлення вчителя: Монографія / О. А. Дубасенюк. – Житомир: Житомир. держ. пед. ін-т, 1995. – 260 с.
4. Економіка знань [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/15_DNI_2008/Economics/33052.doc.htm.
5. Економічна теорія: Політекономія: Підручник / [за ред. В. Д. Базилевича]. – 7-ме вид., перероб. і доп. – К.: Знання-прес, 2008. – 719 с.
6. Задоя А. А. Основы экономики: учебн. пособие / А. А. Задоя, Ю. С. Петруня. – К.: Вища школа. – Знання, 1998. – 478 с.
7. Иноземцев В. Л. За пределами экономического общества: Научное издание / В. Л. Иноземцев. – М.: Academia-Наука, 1998. – 640 с.
8. Інформація та знання як новітні фактори суспільного виробництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.geograf.com.ua/geoinfocentre/20-human-geography-ukraine-world/269-ref22041103>.
9. Кларк Дж. Распределение богатства / Дж. Кларк; [пер. А. Бесчинского, Д. Страцунского]; науч. ред. А. А. Белых, А. В. Полетаев; послеслов. Р. Н. Энтов. – М.: Экономика, 1992. – 447 с.
10. Клепко С. Ф. Наукова робота і управління знаннями: навч. посібн. / С. Ф. Клепко. – Полтава: ПОППО, 2005. – 201 с.
11. Кузьмина Н. В. Профессионализм деятельности преподавателя и мастера производственного обучения профтехучилищ / Н. В. Кузьмина. – М.: Высш. шк., 1989. – 167 с.
12. Макконелл К. Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика: пер. с англ. / К. Р. Макконелл, С. Л. Брю. – Киев: Хагар-Демос, 1993. – 785 с.
13. Маршалл А. Принципы политической экономии. Т.1 / А. Маршалл; [пер. с англ.]. – М.: Прогресс, 1983. – 415 с.
14. Махлуп Ф. Производство и распространение знаний в США / Ф. Махлуп. – М.: Прогресс, 1966. – 462 с.
15. Ольшанська О. В. Сучасні аспекти когнітивістики в економічному розвитку / О. В. Ольшанська // Вісник КНУТД. – К.: КНУТД. – 2014. – №6 (81). – С.78-82.
16. Основы економічної теорії: підручник / [А. А. Чухно, П. С. Єщенко, Г. Н. Климко та ін.]; за ред. А. А. Чухна. – К.: Вища школа, 2001. – 606 с.
17. Основы экономической теории: учебник / [С. В. Мочерный, В. К. Симоненко, В. В. Секретарюк, А. А. Устенко]; под общ. ред. С. В. Мочерного. – К.: Знання, 2000. – 607 с.
18. Падалка О. С. Економіка освіти та управління: посібник / О. С. Падалка, І. С. Каленюк. – К.: Педагогічна думка, 2012. – 184 с.
19. Панчук В. В. Психолого-педагогічні фактори підвищення професіоналізму викладача вищої школи (на матеріалах викладання іноземної мови в технічному вузі): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Панчук Вікторія Володимирівна. – Луцьк, 1996. – 200 с.
20. Рудакова О. В. Человеческий капитал в эпоху глобализации / О. В. Рудакова // Интеллектуальные силы человечества и гармония мирового развития: материалы междунар. интернет-конференции, февраль-апрель 2006 г.: тезисы докл. – Санкт-Петербург, Орел: НЦ «Планетарный проект», Орел ГТУ. – 2006. – Вып. I. – С.298-301.
21. Сидорчук Н. Г. Організація самоосвітньої діяльності майбутніх учителів у процесі вивчення предметів педагогічного циклу: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Нінель Герандівна Сидорчук; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К., 2001. – 221 с.
22. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/chynnyk>.

-
23. Тоффлер Э. Новая технократическая волна на Западе / Э. Тоффлер. – М.: Прогресс, 1986. – 451 с.
  24. Фактори виробництва. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8_%D0%B2%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%82%D0%B2%D0%B0.
  25. Хрупович С. Теоретичні підходи до складу та класифікації ресурсів виробництва / С. Хрупович // Галицький економічний вісник. – 2012. – №2 (35). – С.110-114.
  26. Чинник. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A7%D0%B8%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D0%BA>.
  27. Чухно А. А. Інституціонально-інформаційна економіка: підручник / А. А. Чухно, П. М. Леоненко, П. І. Юхименко; [за ред. акад. НАН України А. А. Чухна]. – К.: Знання, 2010. – 687 с.
  28. Економіка: учебник / [под ред. А. С. Булатова]. – М.: Юристъ, 1999. – 896 с.

Шевчук В.О.

ЗНАНИЯ КАК ФАКТОР ПРОИЗВОДСТВА: ДИСКУССИОННЫЕ ВОПРОСЫ ТЕОРИИ

В статье рассмотрена эволюция теоретических подходов к выделению факторов производства; исследовано место знаний в современной системе факторов общественного производства; определена связь между информацией и знаниями через рассмотрение сущности этих понятий; охарактеризованы взгляды ученых на знания, на основе которых установлено сущность, признаки и особенности этой экономической категории. Обосновано, что знания являются важным качественно новым фактором производства, коренным образом отличающимся от традиционных факторов.

Ключевые слова: фактор производства, экономические ресурсы, знания, информация.

Shevchuk V.

KNOWLEDGE AS A FACTOR OF PRODUCTION: DISCUSSION QUESTIONS IN THE THEORY

The article describes the evolution of theoretical approaches to the allocation of factors of production; the place of knowledge is investigated in the modern system of factors of public production; connection determines connection between information and knowledge through consideration of essence of these concepts. The author shows the views of scientists on knowledges on the basis of which the essence, features and peculiarities of this economic category are determined. It has been grounded that knowledge is an important qualitatively new production factor which differs drastically from traditional factors.

Keywords: factor of production, economic resources, knowledge, information.